

EIKE'S VON REPGOW'O 2012 METŲ PREMIJA: SAKSŲ-MAGDEBURGO TEISĖS ISTORIJS TYRIMAI LIETUVOJE SULAUKĖ TARPTAUTINIO PRIPAŽINIMO

Iš Vokietijos mus pasiekė džiugi žinia. Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Senovės ir viduramžių katedros docentei dr. Jolantai Karpavičienei, kuri yra ir Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų direktoriaus pavaduotoja, 2012 m. spalio 18 d. Magdeburge įteikta šių metų Eike's von Repgow'o premija.

Šią premiją 1998 m. įsteigė Magdeburgo miestas ir jame veikiantis Otto von Guericke's universitetas (*Otto-von-Guericke-Universität Magdeburg*). Sprendimą skirti apdovanojimą priima speciali komisija, vadinamoji kuratorija (*Kuratorium*), kurią sudaro miesto ir universiteto atstovai, tarp jų ir istorijos mokslo specialistai. Šiam kolegialiam organui vadovauja buvęs ilgametis Otto von Guericke's universiteto Magdeburge rektorius, istorikas prof. dr. Klausas Erichas Pollmannas. Laureatai apdovanojami pinigine premija, ją pažymintiu raštu ir Eike's von Repgow'o bronzine skulptūrele, sukurta Magdeburge gyvenančio menininko Heinricho Apelio. Anksčiau garbingas apdovanojimas buvo teikiamas kasmet, 2005 m. premijos skyrimo taisyklės buvo pakeistos. Nuo 2006-ųjų premija skiriama kas dveji metai (lyginiais metais). Nelyginiais metais skiriama vienkartinė stipendija (*Eike-von-Repgow-Stipendium*) konkreitiems tyrinėtojams (1 arba 2 asmenims). Tiek premija, tiek stipendija skiriama Vokietijos ir kitų šalių mokslininkams, tyrinėjantiems Vidurio Vokietijos raidą bei kultūrą, aktualinantiems šio vidurio Elbės regiono istorinius ryšius su kitomis šalimis ir išryškinantiems šių sąsajų reikšmę Europos mastu.

Magdeburgas Viduramžiais ir ankstyvaisiais Naujaisiais laikais buvo svarbus Europos miestas, o dabar yra Vokietijos žemės Saksonijos-Anhalto sostinė. Šiame mieste ir saksų gyvenamojoje erdvėje XII a. ėmė klostytis Magdeburgo teisė,

kurios istoriją ir sklaidą Vidurio Rytų Europoje tyrinėja Vilniaus universiteto istorikė. Tai plačiai žinomas daugialypis teisės, socialinės ir kultūros istorijos fenomenas ne tik vokiečių žemėse, bet ir į Rytus nuo jų¹. Šios teisės teritorinės plėtros pradžia XIII a. paskatino tuometiniai migracijos procesai Europoje ir vadinamasis vokiečių rytų apgyvendinimas. Ilgainiui jos sklaidą ir kokybinę turinio evoliuciją nulėmė vidaus kolonizacija, miestų augimas, socialiniai ir kultūros procesai vengrų bei slavų gyvenamosiose erdvėse. Per kelis šimtmečius šią teisę, kuri XIV a. sinonimiškai buvo pradėta vadinti ir vokiškąja teise, gavo tūkstančiai miestų, esančių šiuolaikinėse Europos valstybėse – Vokietijoje, Lenkijoje, Vengrijoje, Čekijoje, Slovakijoje, Rumunijoje ir kitose. Nuo XIV a. pabaigos saksų-Magdeburgo teisė plito ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau – LDK), taigi ir dabartinės Lietuvos, Baltarusijos, Ukrainos, iš dalies Lenkijos bei Rusijos teritorijose. Iki XVIII a. pabaigos ikimodernią savivaldą buvo gavę daugiau kaip 250 LDK miestų. Mokslo literatūroje jau seniai yra atkreiptas dėmesys į Lietuvos vaidmenį, aptariamam okcidentiniam reiškiniui sklindant į Rytus: saksų-Magdeburgo teisės arealo Europoje

¹ *Karpavičienė J.* Magdeburgo teisė: ištakos ir transformacijos // Lietuvos miestų istorijos šaltiniai. Vilnius: LII, 2001, t. 3, p. 175–254; *Karpavičienė J.* Magdeburger Stadtrecht im Großfürstentum Litauen im europäischen Kontext // Akten des 36. Deutschen Rechtshistorikertages. Baden-Baden: Nomos (in Gemeinschaft mit Franz Steiner Verlag und Stämpfli Verlag), 2006, S. 489–509; *Karpavičienė J.* Liubeko ir Magdeburgo teisių raiška Europoje viduramžiais ir ankstyvaisiais naujaisiais laikais // Nauji požūriai į Klaipėdos miesto ir krašto praeitį (Acta historica Universitatis Klaipedensis, t. 17). Klaipėda: Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, 2008, p. 29–50.

rytinė riba sutapo su LDK rytinėmis sienomis². Šios teisės pirminiai šaltiniai buvo kokybiškai išplėtoti romėnų teisės recepcijos kontekste ir padarė didelį poveikį teisės ir juridinės terminijos raidai daugelyje Europos šalių. Todėl mokslininkai, atsižvelgdami į daugiasluoksnį saksų-Magdeburgo teisės sklaidos pobūdį, šį fenomeną vadina teisinės kultūros ir kalbos sklaida (*Rechts- und Sprachtransfer*)³.

Pabrėžtina, kad šis ilgaamžis reiškinys – jo ištakos Vidurio Vokietijoje datuojamos XII a., o poveikis jau išpūdinga teritorine aprėptimi ir turinio aspektais apčiuopiamas net iki XIX a. – yra glaudžiai susijęs su daugelio Europos šalių istorija. Saksų-Magdeburgo teisės raiškos įvairovė, jos sklaidos teritorinė ir chronologinė dimensijos suponuoja šio Europos istorijos bei kultūros fenomeno, susiklosčiusio saksų gyvenamojoje erdvėje, tyrimų tarpdalykinį ir tarptautinį pobūdį. Išsamaus vaizdo apie saksų-Magdeburgo teisės turinį, paplitimo arealą, ilgaamžiškumo priežastis ir reikšmę neįmanoma susidaryti be istorikų, teisės istorijos specialistų ir filologų iš Vokietijos, Lenkijos, Vengrijos, Čekijos, Slovakijos, Lietuvos, Baltarusijos, Ukrainos ir kitų šalių glaudaus bendradarbiavimo.

Saksų-Magdeburgo teisės istorijos tyrimų poreikį, be kitų priežasčių, suaktualino ir šiuolaikiniai politiniai bei kultūros procesai Europoje, taip pat Europos Sąjungos plėtra po 2004 m. Siekiant išsamiai iširti vieną iš okcidentinės civilizacijos reiškininių bei Europos istorinio bendrumo fenomenų, Saksų mokslo akademijoje Leipcige 2004 m. buvo pradėtas ilgametis tarptautinis projektas „Saksų-Magdeburgo teisė – jungiamoji kultūrinė grandis tarp Vidurio ir Rytų Europos teisinių sistemų“⁴,

² *Bardach J.* Miasta na prawie magdeburskim w Wielkim Księstwie Litewskim od schyłku XIV do połowy XVII stulecia // *Kwartalnik historyczny*. R. 87, zes. 1, 1980, s. 21–51.

³ *Lück H.* Das sächsisch-magdeburgische Recht als kulturelles Bindeglied zwischen den Rechtsordnungen Ost- und Mitteleuropas // *Rechts- und Sprachtransfer in Mittel- und Osteuropa*. *Sachsenspiegel und Magdeburger Recht (Ius Saxonico-Maideburgense in Oriente*. Bd. 1). Berlin: De Gruyter Recht, 2008, S. 1–28.

⁴ Projekto svetainė internete: <<http://www.magdeburger-recht.eu/>>. Apie projektą detaliau žr. *Karpavi-*

kuriame dalyvauja ir J. Karpavičienė. Sutelkti mokslininkų iš daugelio Europos šalių tyrimai jau vainikuojami svariais pasiekimais – paskelbta kelių konferencijų medžiaga, leidžiama speciali mokslinė serija „Ius Saxonico-Maideburgense in Oriente“⁵. Saksų-Magdeburgo teisė vertinama kaip vienas svarbiausių Europos istorinių miestų tapatybę formavusių veiksmų⁶.

Eike von Reggow (Aikė fon Reggovas), gimęs apie 1180 m., miręs apie 1235 m., buvo vokiečių riteris, netrumpai gyvenęs ir Magdeburge. Jis sudarė teisės rinkinį „Saksų veidrodys“ (*Sachsenspiegel*). Šis, senąja vokiečių ir lotynų kalbomis parašytas teisinys, vėliau išplėtotas ir patobulintas, o XVI a. išverstas į lenkų kalbą ir publikuotas, buvo vienas saksų-Magdeburgo teisės šaltinių daugelyje Europos šalių. Jis taikytas ir LDK savavaldžių miestų juridinėje praktikoje. Siekiant pagerbti šį istoriškai reikšmingą asmenį ir pabrėžti jo sukurto veikalo reikšmę Vidurio Vokietijos bei Europos istorijai, mokslo premija pavadinta būtent Eike’s von Reggow’o vardu.

1998–2010 m. šią premiją (*Eike-von-Reggow-Preis*) yra gavę 10 profesorių: 1998 m. – prof. dr. dr. h. c. Ernstas Eichleris (Vokietija); 1999 m. – prof. dr. phil. habil. Güntheris Mühlpfordtas (Vokietija); 2000 m. – prof. dr. dr. h. c. Ruth Schmidt-Wiegand

čienė J. Saksų-Magdeburgo teisės europiniai kontekstai buria istorikus, teisės istorijos tyrinėtojus bei kalbininkus // *Lietuvos istorijos metraštis*. 2003 metai. 2, 2005, p. 177–185.

⁵ *Grundlagen für ein neues Europa. Das Magdeburger und Lübecker Recht in Spätmittelalter und Früher Neuzeit (Quellen und Forschungen zur Geschichte Sachsen-Anhalts*, hrsg. von der Historischen Kommission für Sachsen-Anhalt. Bd. 6). Köln–Weimar–Wien: Böhlau Verlag, 2009; *Rechts- und Sprachtransfer in Mittel- und Osteuropa. Sachsenspiegel und Magdeburger Recht (Ius Saxonico-Maideburgense in Oriente*. Bd. 1). Berlin: De Gruyter Recht, 2008; *Sächsisch-magdeburgisches Recht in Polen: Untersuchungen zur Geschichte des Rechts und seiner Sprache / Inge Bily; Wieland Carls; Katalin Gönczi*. Berlin [u.a.]: De Gruyter, 2011.

⁶ *Lück H.* Magdeburg Law as a Defining Factor of the Identity of the European Family of Cities // *European cities of Magdeburg Law. Tradition, Heritage, Identity*. Kraków: The Historical Museum of the City of Krakow, 2007, s. 136–146.

(Vokietija); 2001 m. – prof. Jürgenas Goydke (Vokietija); 2002 m. – prof. dr. Heineris Lückas (Vokietija); 2003 m. – prof. dr. Friedrichas Wilhelmas Ebelis (Vokietija); 2004 m. – prof. dr. Danuta Janicka (Lenkija); 2006 m. – prof. dr. dr. h. c. Karlas Kroeschellis (Vokietija); 2008 m. – prof. dr. Rudolfas Schiefferis (Vokietija); 2010 m. – prof. László Blazovichas (Vengrija).

Iškilminga 2012 m. premijos įteikimo ceremonija įvyko spalio 18 d. Magdeburgo senamiestyje esančioje Šv. Jono bažnyčioje. Premiją docentei dr. Jolantai Karpavičienei įteikė miesto vyriausiasis burmistras (*Oberbürgermeister*) dr. Lutzas Trümperis ir minėto universiteto naujasis rektorius prof. dr.-ing. habil. Jensas Strackeljanas. Tardamas sveikinimo žodį Magdeburgo vyriausiasis burmistras priminė šios premijos atsiradimo aplinkybes. Jis nurodė, kad Magdeburgas istorijos raidoje ne kartą skaudžiai nukentėjo: XVII a. viduryje jį nusiaubė švedų kariuomenė (tuomet žuvo ir senasis miesto archyvas), Antrojo pasaulinio karo metu buvo subombarduotas senamiestis. Tuomet sunaikinta unikali mokslinė medžiaga, kurią buvo sukaukęs XX a. trečiajame dešimtmetyje veikęs mokslinis Magdeburgo teisės institutas. Beje, šiai mokslo institucijai vadovavo anuometinis Magdeburgo vyriausiasis burmistras, profesionalus teisės istorikas Fritzas Markmannas. Dėl nepalankios politinės konjunktūros po Antrojo pasaulinio karo Magdeburgo teisė – ilgaamžis Europos istorijos ir kultūros reiškinys, kurio ištakos prasidėjo Vidurio Vokietijoje, o sklaida peržengė daugelio šalių sienas, – buvo nagrinėjama lokaliai ir netolydžiai, vengta aktualinti šią temą. Todėl ir Magdeburgo gyventojai menkai nežinojo apie jų miesto vardą apibrėžiamą fenomeną ir jo tarptautinę reikšmę. Po Vokietijos susivienijimo situacija iš esmės pasikeitė. Magdeburgo miestas ėmėsi iniciatyvos skatinti vidurio Elbės regiono istorijos ir kultūros tyrimus, aktualinti Vidurio Vokietijos istorinį vaidmenį Europos kontekste. Vienu iš būdų ir tapo Eike's von Repgow'o premija. Dr. L. Trümperis pažymėjo, kad garbingas šių metų apdovanojimas tarptautiniu požiūriu žinomai mokslininkei J. Karpavičienei

teikiamas už Magdeburgo teisės tyrimus Lietuvoje ir jų reprezentavimą užsienyje.

Saksonijos-Anhalto žemės Teisingumo ir lygių galimybių ministerijos valstybės sekretorius Thomas Wünschas sveikinimo kalboje pasidžiaugė, kad šalių, kurių atstovams skiriama Eike's von Repgow'o premija, geografija plečiasi ir būdingai atspindi saksų-Magdeburgo teisės sklaidos arealą bei Vidurio Vokietijos istorinių ryšių amplitudę. Jis nurodė, kad, be žymių Vokietijos tyrinėtojų, šis apdovanojimas jau buvo skirtas ir Lenkijos bei Vengrijos mokslininkams, o šiais metais tokio pripažinimo sulaukė ir Lietuva.

Sveikinimo žodį tarė ir Otto von Guericke's universiteto Magdeburge rektorius. Prof. J. Strackeljanas prisipažino, kad, 2004 m. atvykęs dirbti į šį miestą, nieko nebuvo girdėjęs apie Magdeburgo teisės fenomeną. Mokslininkas prisiminė, kokią nuostabą prieš keletą metų jam sukėlė apsilankymas Kijeve. Ukrainos sostinėje tebestovi XIX a. pastatytas monumentalus paminklas Magdeburgo teisei. Jis simbolizuoja laisvę ir primena istorinį faktą – XV a. pabaigoje šios teisės privilegiją Kijevui suteikė Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras. Rektorius sakė, kad jo vadovaujama aukštoji mokykla Saksonijos-Anhalto žemėje yra antra pagal dydį po Halės-Vitenbergo universiteto. Otto von Guericke's universitetas visokeriopai skatina Vidurio Elbės regiono istorijos tyrimų plėtotę ir remia miesto iniciatyvas, kuriomis siekiama aktualinti Vidurio Vokietijoje susiklosčiusių reiškinų istorinę reikšmę. Prof. J. Strackeljanas nurodė, kad iš daugiau kaip 13 tūkst. jo vadovaujamo universiteto studentų 7 yra iš Lietuvos, ir pasidžiaugė, kad premijos įteikimas lietuvių istorikai iš Vilniaus yra ir jos universitetinio miesto istorinės reikšmės priminimas.

Oficialią kalbą, pagerbiančią premijos laureatę (*Laudatio*), pasakė prof. em. dr. jur. dr. h. c. Dietmaras Willoweitas, buvęs Bavarijos mokslų akademijos prezidentas, ėjęs šias pareigas nuo 2006 m. sausio iki 2010 m. pabaigos. Gimęs 1936 m. Lietuvoje (Klaipėdoje), po Antrojo pasaulinio karo atsidūręs Vakarų Vokietijoje, ten baigęs mokslus, jis padarė sėkmingą mokslinę karjerą ir tapo visoje Europoje pripažintu teisės istoriku. Profesorius

D. Willoweitas savo gausiuose, tematiškai įvairiuose bei moksliniu požiūriu vertinguose tyrimuose aprėpia laikotarpį nuo XII iki XIX a., senesnės praeities problemas taip pat susieja su XX a. istorija ir nūdienos aktualijomis. Jo parengta studija apie Vokietijos valstybinės struktūros ir teisės istoriją nuo Frankų imperijos iki Vokietijos susivienijimo yra sulaukusi jau šešių leidimų⁷ ir laikoma paradigminiu šios srities veikalu.

Po iškilmingos premijos įteikimo ceremonijos lietuvių istorikė skaitė paskaitą „Saksų veidrodys ir Magdeburgo miesto teisė: istoriniai kultūriniai ryšiai tarp Vidurio Vokietijos ir Lietuvos“. Gausiai susirinkusiai auditorijai J. Karpavičienė priminė iš Saksonijos kilusio šv. Brunono-Bonifacijaus Kverfurtiečio misijos pagonių kraštuose istorines aplinkybes bei reikšmę ir šių kontekste vertintą pirmąjį Lietuvos vardo paminėjimą Kvedlinburgo analuose (šis miestas taip pat yra dabartinės Saksonijos-Anhalto žemėje). Saksų dinastijos imperatorių iškeltos Šv. Romos imperijos atnaujinimo idėjos kontekste anuomet užsimezgęs Vidurio Vokietijos ir Lietuvos ryšys tebuvo tik simbolinis.

Vėlesnių istorinių sąsajų plėtotė bei turinys aiškintini jau Lietuvos europeizacijos kontekste. J. Karpavičienė pristatė prof. Edvardo Gudavičiaus suformuluotą Lietuvos pavėluoto pritaipimo prie Vakarų civilizacijos ir Vidurio Europos modelį, kurio vienu iš segmentų ir laikytina Magdeburgo teisės sklaida LDK. Istorikė pabrėžė Lietuvos krikšto civilizacinę reikšmę, jos kontekste aptarė vokiškos Magdeburgo teisės pasirodymo Lietuvoje aplinkybes. Lyginamuoju aspektu ji detalizavo šio reiškinio Vidurio Rytų Europos rytiniame regione chronologiją, teritorinę aprėptį, pobūdį, turinį, ypatybes. Istorikė aptarė teisinę kultūrą magdeburginiuose miestuose, pabrėžė Magdeburgo teisės raiškos LDK socialinę dimensiją, aiškino šio reiškinio gyvybingumą Lietuvoje priežastis.

Prelegentė taip pat papasakojo, kad šia problematika ji susidomėjo beveik prieš 25 metus, kai

drauge su kolegomis Vilniaus universiteto Senovės ir viduramžių istorijos katedroje pradėjo rengti spaudai Lietuvos Metrikos teismų bylų knygas. Jose rado įdomios medžiagos apie saksų-Magdeburgo teisės konkrečių institutų bei terminijos taikymą Vilniaus juridinėje praktikoje. Analogiškų duomenų padaugėjo, pradėjus domėtis autentiškais Kauno ir kitų Lietuvos miestų šaltiniais. Plėsti žinių bagažą padėjo ir mokslinė stažuotė 1996 m. Viurcburgo universitete (*Julius-Maximilians-Universität Würzburg*) – už jos finansavimą J. Karpavičienė dėkinga Bavarijos žemėje įsikūrusiam Hannso Seidelio fondui (*Hanns-Seidel-Stiftung*). Tuomet užsimezgę ryškiai su Europos teisės istorijos žinovu ir autoritetu prof. D. Willoweitu, vėlesni ryšiai su kitais mokslininkais iš Vokietijos, Vengrijos, Lenkijos, Čekijos sudarė galimybes sistemingai gilintis į gausią minėtos problematikos istoriografiją, suvokti saksų-Magdeburgo teisės fenomeno europinį mastelį ir įvairiopą jo pobūdį, adekvačiai vertinti šio raišką bei ypatybes Lietuvoje. J. Karpavičienė savo kalboje pabrėžė, kad šis garbingas apdovanojimas laikytinas glaudėjančių tarptautinių mokslinių ryšių pripažinimu ir Lietuvos įvertinimu. Saksų-Magdeburgo teisės tyrimai pagrindžia ir detalizuoja Lietuvos priklausymą Europos civilizacinei kultūrinei erdvei.

Toliau pateikiame prof. em. dr. jur. dr. h. c. Dietmaro Willoweito kalbos (*Laudatio für Jolanta Karpavičienė*) teksto vertimą į lietuvių kalbą. Iš vokiečių kalbos vertė prof. dr. Irena Marija Norkaitienė.

Laudatio Jolantai Karpavičienei

*didžiai gerbiamas pone Valstybės sekretoriau,
didžiai gerbiamas pone Vyriausiasis burmistre,
Magnificencija,
gerbiama, miela ponia Karpavičiene,
didžiai gerbiami Kuratorijos nariai,
mano didžiai gerbiamos damos ir gerbiami ponai!*

1996 metais gavau laišką iš Vilniaus, parašytą puikia vokiečių kalba, kuriame viena istorikė teiravosi apie Magdeburgo teisę ir domėjosi, ar galėtų gilintis į šį klausimą ir jį studijuoti Viurcburgo uni-

⁷ *Willoweit D. Deutsche Verfassungsgeschichte. Vom Frankenreich bis zur Wiedervereinigung Deutschlands. Ein Studienbuch. 6. Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2009.*

versiteto Teisės istorijos institute, kuriam tuo metu vadovavau. Jolanta Karpavičienė, laiško autorė ir šiandien teikiamos premijos laureatė, vargu ar galėjo tada nujauti, kokius spontaniškus jausmus ji savo laišku man sukėlė. Žinoma, buvo maloniai netikėta, kad kažkas iš tolimos Vidurio Rytų Europos domėjosi teisės istorijos problematika, kurią asmeniškai daug kartų nagrinėjau. Tačiau apėmė ir tam tikras nerimas, nes suvokiau, kokia užduotis man iškyla: su tema, kuri vokiečių mokslo tyrimuose nagrinėjama atitinkamoje politinėje aplinkoje, supažindinti mokslininkę, atstovaujančią kitai mokslinei kultūrai, todėl, regis, visiškai nešališkai susidomėjusią Magdeburgo teisės problematika. Vokiečių tyrimuose Magdeburgo teisės sėkmė Vidurio Rytų Europoje buvo vaizduojama kaip „vokiškos teisės“ išplitimo rezultatas. Iš pirmo žvilgsnio tai neatrodo nepagrįsta, nes Lenkijos ir kitų šalių šaltiniuose dažnai buvo kalbama apie „*Ius theutonicum*“. Vis dėlto, pažvelgus atidžiau, ši tyrimų sritis kaip tik ir yra puikus pavyzdys, rodantis, kad mokslas priklauso nuo konkretaus laikotarpio politinių ir visuomeninių sąlygų. Apie tai visų pirma čia ir reikia tarti keletą žodžių, kad jų fone galėtume tinkamai įvertinti mūsų laureatės mokslinius darbus.

1858 metais Vroclavo istorikas Richardas Ropellis tyrinėjo vokiečių teisės į rytus nuo Vyslos istoriją. Šiose teritorijose nebuvo daug vokiečių gyvenviečių, tad ši teisė čia visų pirma tarnavo Lenkijos karalystės politiniams tikslams. XIX a. pabaigoje ir tuometinės Habsburgų imperijos Černovicų universiteto teisės istorikai domėjosi vokiška teise Voluinėje, Podolėje, Kijeve ir gretimose apylinkėse, kuriose vokiečių gyvenviečių taip pat buvo nedaug. Istorinės mokyklos, suvokusios teisę kaip tautos dvasios raišką, pasaulėžiūra minėtiems tyrimams darė menką įtaką. Priešingai, nešališkas mokslininkų žvilgsnis tuomet buvo kreipiamas į teisės recepcijos ir asimiliacijos procesus. Sukūrus Vokietijos imperiją, o ypač po Pirmojo pasaulinio karo jai netekus teritorijų Rytuose, minėtas požiūris pamažu išnyko. Teisės istorikas Hansas Erichas Feine 1926 metais grįžo prie minties, esą „vokiečių teisinės kultūros išplitimas į rytus“ aiškintinas „germanų teisės reikšme pasaulio isto-

rijai“. Lygindamas kitų tautų teisinį mąstymą, jis pabrėžė ypatingą šios teisės padėtį. 1934 metais buvo kalbama apie „kuriamąsias jėgas“ Lenkijoje, o ir pats Rudolfas Kötzsche 1941 metais neabejojo vokiečių teisės (*Ius theutonicum*) „kultūros pranašumu“. Šios teisės Europos Rytuose tema per Antrąjį pasaulinį karą turėjo būti naudojama imperialistiniams siekiams pateisinti. Vokiečių istorikai tuomet neatsitiktinai plačiai kalbėjo apie tokių miestų kaip Krokuvą ir Kauną vokiškas šaknis. Po 1945 metų žymūs teisės istorikai Wilhelmas Ebelis ir Hermannas Conradas vėl atgaivino „kultūrinio pranašumo“ idėją, dabar, tiesa, tam, kad savaip įvertintų žlugusį buvusių vokiškų rytinių teritorijų pasaulį. Neilgai trukus buvo suvokta, kad toks vokiškos teisės Europos Rytuose vertinimas nėra priimtinas. Štai 1970–1972 metais garsi Viduramžių istorijos darbo grupė Konstancėje nagrinėjo „Viduramžių vokiečių apgyvendinimą Rytuose kaip Europos istorijos problemą“. Tuomet pasirodė 800 puslapių apimties 23 straipsnių rinkinys, kuriame buvo apskritai vengiama diskutuoti vokiečių teisės tema, nors pastaroji ypač glaudžiai susijusi su tuomet analizuota problema.

Apie šią tyrimų istoriją J. Karpavičienė negalėjo nieko žinoti, kai be jokių išankstinių nuostatų panoro detaliau susipažinti su Magdeburgo teise, nes aptiko nuorodą apie šios teisės taikymą Lietuvoje. Aš ne mažiau stebėjau, kai J. Karpavičienė jau Viurcburge man papasakojo, kad beveik trečdalis įrašų ankstyviausioje išlikusioje Kauno miesto tarybos knygoje daryti vokiečių kalba. Dar labiau buvau nustebintas to, kad ji šiuos XVI a. pirmojoje pusėje ranka rašytus, be abejonės, sunkiai įskaitomus tekstus iššifravo. Tik iš nedaugelio vokiečių doktorantų galima to tikėtis. Tokių tekstų skaitymas reikalauja ne tik paleografinių žinių, bet ir gebėjimo suvokti tolimos epochos rašyseną. O tai neapsakomai sunku, jei tie įrašai padaryti užsienio kalba. J. Karpavičienė šiuos šaltinius ne tik perskaitė, bet ir pateikė jų pagrindu parengtą mokslinio tyrimo projektą: moters padėtis Lietuvos miestuose. Kelių mėnesių stažuotės Viurcburge metu studijuojant specialius šaltinius ir papildomą literatūrą jai atsivėrė nelengvai prieinamas Mag-

deburgo teisės pasaulis. Remdamasi šiuo įdirbiu ir vėlesnėmis studijomis, jau grįžusi į Lietuvą J. Karpavičienė paskelbė visą pluoštą darbų apie moters teisinę padėtį Kaune ir Vilniuje. 2002 metais buvo apginta šiai temai skirta disertacija. Tačiau autorė nesitenkino sėkmingu startu į teisės istorijos mokslinius tyrimus. Jos aistringa tyrėjos dvasia ir atkaklumas mokslinėje veikloje, – tarp kitko, šalia savo šeimos – leido J. Karpavičienei vėliau per keletą metų savo srityje apimti Lietuvoje ir Vokietijoje plėtojamus mokslinius tyrimus, o to iki tol niekuomet nebuvo.

J. Karpavičienė žvelgia į Magdeburgo arba vokiškąją teisę – šios sąvokos Lietuvoje vartotos sinonimiškai – iš Rytų pozicijų. Ji stebi šį dalyką iš mums visiškai neįprastos perspektyvos ir deda akcentus, kurie mūsų sampratą apie jį ypač praturtina. Johanno Gottfriedo Herderio mokslinės tarybos konferencijoje „Migracija ir kultūriniai ryšiai rytinėje Vidurio Europoje“, kurią XX a. pabaigoje Marburge surengė Hartmutas Boockmannas, J. Karpavičienė pareiškė nuomonę „Magdeburgo teisės Lietuvoje klausimu“ (taip buvo pavadintas minėtoje konferencijoje jos skaitytas pranešimas). Mokslininkė ne tik pateikė būtinas žinias apie šios teisės įvedimą valstybės valdžios centruose Vilniuje bei Trakuose ir prekybos mieste Kaune. Magdeburgo pavyzdžiu kiekviename šių miestų buvo įsteigta taryba, kurią sudarė burmistrai ir tarėjai. Taip pat veikė vaito pirmininkaujamas suolininkų teismas, visų pirma nagrinėjęs baudžiamąsias bylas. Tuo pačiu metu autorė tyrė ir konkrečius Kaune nagrinėtus teisinius ginčus, o tai leido jai atskleisti saksų teisės emancipacinį poveikį. Miestiečiams paveldinti kilnojamąjį turtą, buvo atsižvelgiama į paveldėtojų lytį ir skiriami saviti teisės institutai, vadinamieji „Gerade“ ir „Heergewäte“, t. y. tam tikri namų apyvokos daiktai tekdavo dukterims, o ginklai – vyriškosios lyties paveldėtojams. Šiuo požiūriu pirmenybė buvo teikiama dukterims. Taip joms buvo lyg ir kompensuojama už tai, kad vyriškosios lyties atstovai naudojosi tam tikrais pranašumais, paveldėdami nekilnojamąjį turtą. Kai 2004 metais Saksų mokslų akademija Leipcige pradėjo ilgalaikį mokslinį projektą „Saksų-

Magdeburgo teisė – kultūrinė jungiamoji grandis tarp Rytų ir Vidurio Europos teisės sistemų“, J. Karpavičienė mielai sutiko jame bendradarbiauti. Siekiant atlikti šią užduotį, tapo būtina išplėsti akiratį. Jos dėmesio centre atsидūrė jau ne tik žymi Kauno miesto tarybos knyga, bet ir „Magdeburgo teisė Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje europiniame kontekste“ – taip buvo pavadintas jos pranešimas teisės istorikų konferencijoje Halėje 2006 metais. Šiandien, kai beveik kiekvieną istorinį klausimą norėtūsi nagrinėti lyginamuoju aspektu, europietišškai, jeigu ne globaliai, tai skamba mažiau sensacingai. Tačiau vokiečių tyrimų istorijos, kuri kažkada buvo glaudžiai susijusi su vokiečių istorija Europos Rytuose, fone toks žvilgsnis į problematikos europinę dimensiją suponuoja kokybiškai naują Magdeburgo teisės supratimą. Lietuvoje šios teisės svarbiausios privilegijos buvo suteikiamos XIV ir XV a. sandūroje, kai šalis atsigrėžė į krikščionybę. Tai rodo prisijungimą prie Vakarų rašytinės teisės kultūros. Magdeburgo teisės suteikimas buvo siekiama Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų piliečiams teisiškai pripažinti Vidurio ir Vakarų Europai būdingos luominės visuomenės savarakiško nario statusą. Vėliau taip socialiniu požiūriu organizuota gynyba prieš stiprėjančią Maskvą. Lietuvos kaimuose – kitaip nei Lenkijoje – Magdeburgo teisė neįgijo jokios reikšmės. Viename savo straipsnyje J. Karpavičienė nagrinėjo Magdeburgo teisės suteikimo ir mažiesiems Lietuvos miestams temą. Glaudų naujos krikščioniškos religijos ryšį su krikščioniško pasaulio teise atspindi net miestų tarybų sudėtis. Štai Vilniuje pusė tarybos narių, burmistru, suolininkų ir net miesto raštininkų buvo katalikai, kitą šių pareigūnų dalį sudarė stačiatikiai. Trakuose apgyvendintus ir pilies tarnybą atlikdavusius karaimus vienijo ypatinga savivaldos forma, nes jie priklausė ypatingas etnines šaknis turinčiai žydų bendruomenei. J. Karpavičienė šiuo atveju kalba apie etnokonfesines struktūras. Tai mokslinė sąvoka, kuri galėtų padėti geriau suprasti ir naujosios istorijos fenomenus kur nors kitur, pavyzdžiui, Balkanuose ir Kaukaze.

Modernus tyrimas jau neįmanomas be mokslinių procesų refleksijos. J. Karpavičienė, ben-

dradarbiaudama Leipciogo moksliniame projekte, išsikėlė sau nelengvą uždavinį išanalizuoti „Magdeburgo teisės Lietuvoje mokslinių tyrimų būklę, sritis ir perspektyvas“ (tokį pranešimą ji skaitė 2003 metais tame mieste vykusioje tarptautinėje konferencijoje „Teisės ir kalbos sklaida Vidurio ir Rytų Europoje: Saksų veidrodis ir Magdeburgo teisė“). Autorė turėjo kritiškai įvertinti tyrimus gimtajame krašte ir pareikšti brandžią nuomonę apie daugiau kaip šimtą metų siekiančią Magdeburgo teisės tyrimų Lietuvoje istoriją. Su šiuo iššūkiu J. Karpavičienė puikiai susidorėjo. Jos studijoje šia tema gausu informacijos apie mokslinę literatūrą lietuvių kalba, kuri mūsų šalyje mažai kam žinoma ir prieinama. Autorė aiškiai

akcentuoja istoriografijos spragas ir apibrėžia tolesnių tyrimų galimybes, kurios turėtų dominti ne tik Lietuvos mokslininkus. J. Karpavičienė, vertindama ligšiolinę literatūrą, ir asmenine kompetencija įtikinamiausiai rodo didelį teisės istorijos tyrimų profesionalumą šalyje, kuriai tik prieš dvidešimt metų pavyko išsikovoti laisvo mokslinio diskurso galimybę.

Įteikdami J. Karpavičienei Eike's von Reggow'o premiją, šiandien pagerbiame asmenybę, kuri „Saksų veidrodžio“ ir Magdeburgo teisinės sistemos veikimo Lietuvoje tyrimais parodė mokslui naujus kelius ir daug prisidėjo prie modernaus teisės istorijos supratimo kultūros istorijos ir europiniu požiūriais.

Arūnas Vyšniauskas